

ברק שהתפייס

ברק אחד אשר עבר לפני שנים והתפייס הופך לאור פחילים וצל נורות.
(חיים גורי)

ראשונים של „אתה תלך ולא תגיע. לעולם“ ודרך הספינות השבות מנוצחות ועד פסוקי הכניעה האחרון: „לבסוף ננוח ופנינו עשב ים“.

לבסוף ננוח — זהו ספר שיריו הן אחרון של גורי אבל זהו בה בשעה, וכאן חשיבותו של הספר, זהו קול הדור, דורו של גורי דורנו.

המנוחה והנחלה — הרי בעצמו של דבר הן זה שאיפותיה ומטרותיה של כל מלחמה. מדוע, אם כן, רע כל-כך ומת כל-כך לדור שהגיע אל המנוחה ואל הנחלה? שמא אין מגיעים, אלא רק נתפשים להשליה בת-חלוף?

„שושנת רוחות“, שקיבל את דין המנוחה והנחלה, גילה לי, אולי לראשונה, כמה ויתור וכניעה ומוות נתבעים מאתנו יום-יום עבור זאת המנוחה וזאת הנחלה. אכן, ספר זה, יותר מתריסר סימפוזיונים על מצב הנוער היום, סחף אותך אל השבון הנפש. כבמין הארה, נתגלה לו לדור מל-חמת העצמות הרגע הקטן של ההווה, התא הקטן, היהידי, של החיים. „קטן ספלולי המנוחה של עקרת-האור בכיחי“ אמר בנימין גלאי בעצם שנות הסער והפרץ שבין מל-חמת העולם השניה ומלחמת השחרור שלנו — יאחר כך, בזה אחר זה, קיבלנו את דעתו. הימנונים שרנו לו לרגע הקטן, עור-דני סבור, כי בעולם המרושע, הגרעיני, שלנו — לא על ציויליזציות חבל אלא על הייו של תיגוק, עוד ריתמוס לבי כריתמוס דו-שיח האב והבן מ„שירי מכות מצרים“: „אבי אומל הבן, בכורי עונה האב.“ — אבל ספרו של גורי הטיל סדק ראשון באמונה זו. עכשיו, כשחשף לנו המשורר דמותו ה-אמיתית, הניקבת, של גיבור דורנו הנכנע לדממה, ליתור, למנוחה — עוברת בנו חל-חלה: הן למות הוא נכנע.

מסתבר, עולה כך הרהור עם קריאת ה-ספר ועם כל שמתהדהד ממנו, מסתבר לי החיים סתם, אלה שכל-כך שאפנו אליהם, החיים לשם חיים, לשם יוטים, לשם אושרם — נשאר בהם רק דבר אחד ודאי: המות. היכולת רק לחיות, היכולת לבודד את ה-חיים בצורתם הטהורה — היא הפתח אל האפס, אל הקץ, ממש כשם שבעבר, בימי „שמחת עניים“ בשנות הקרב והקורבן, בימי „פרחי האש“ — ידענו כי היכולת למות, היא הפתח לחיים.

ב„שושנת רוחות“ החזיר אותנו גורי אל עצבות העשירים של ילדותו.

אבל יש עוד משהו בספר זה, שאמנם לא יתגלה לעין אלא אחר קריאה מרובה. מאחורי שירי הנכר ושירי העוגמה הכוססת, מאחורי הנופים המסתוריים-למחצה, מאחורי „גן העייפים“ בו יושבים כנקודה בסוף פסוק — מאחורי כל אלה מהבהבת, רומצת, אינו אהבה אחרת, אינו משיכה אחרת — שרק פה ושם מניח לת גורי המרוסן, המבוגר — לפרוץ את כלא-צורותיו ולשלוח לשון אש אמיתית, לוחכת המצן, אוצרת בעירה.

פתאם, בתוך מחזור שירים עייף מעיר גדולה כנכר, זועק המשורר אל בעוריה אל אהבתו האמיתית: „צילי גרמס בסנדלי — סימן הצהרים המבוערים, מסע המלח בעיני-חריבה מתעלף אל צחוק המים המרים.“ ואף כי גם כאן, גם בקריאת-בינים זו של הנער רים החנוקים, המוטיב הוא מוטיב האכזבה, העייפות — הרי שמות העצם לבדם, ניגון הדם המאוהב לבדו, הופכים את מו-טיב האכזבה על פניו — ועושים אותם לי מוטיב של גענועים ושל גברות מתעוררת, שירים בודדים, כ„מסע“, „נוקטורנו“, „מר-חק סיגריה“, חוזרים ומעירים את האהבה הישנה, העזיזה הזאת, ובהיתקלך בהם כי פעם בפעם בין שאר דבריהשיר כה חזק הוא רושמים, עד כי נדמה לך, כי הכל לא היה עד עתה אלא התחפשות, העמדת פנים — וכי די לקרב אל תושייהמשורר ריה טיון, עשן מדודה רחוקה, מילים גש-כחות — כדי שיצא מכבשונו מריסונו, מ-נחלתו — וישוב אל חדרכים ואל עצמו.

גורי הוא משורר צומח, הוא מרחיב גוף ומעמיק שורש מספר לטפר, מתקופה לת-קופה, יודע אני נטייתו של היוצר להדביק לכל ילוד מילדי רוחו את ה"א הידועה, אבל צריך להשאיר קצת הא"ים גם בשביל הספרים הבאים. אינו רוצה לנחש בניחור שיס, אבל אהבה כמוסה ונסתרת זו שהצי-ליח המשורר להטמינה כה יסה בספרו זה אחרון — חש אני בה את הכוח, את האש לסרוץ מחדש אל תוך שירתו, אל תוך עולם ספריו היפים, בימים הבאים, הרי גם ישר-שנה היא פרת, ותרוחות — הרוחות סופן שילבו את האש.

א.

חיים גורי נתן לנו את ספר הבגרות שלו. „שושנת רוחות“, ספר שיריו האחרון שיצא לאור בימים אלה בהי-צאת הקיבוץ-המאוחד, הריהו מבחינות רבות הטוב והשלם בספריו. אין הוא עשוי, אולי, לעורר אותו הד של המי-מות והזדהות בקרב הרבים כפי שער-רו ספריו הראשונים, אבל מי שינסה להעמיק בספר זה, בקריאה שקטה, מ-חלחלת ונספגת כמים, יגיע אל כבשונם של דברי-שיר שיתנו לו יותר מזהווי-עצמו — יתנו לו גילוי עצמו באור ח-דש, אל תחשב לי זאת להתחכמות, אם אומר כי „שושנת רוחות“ נראה לי כ-נובלה מצויינת על גיבור דורנו.

הרי זה ספר שקט יותר, חכם יותר, עייף יותר מספריו האחרים של המשור-ר, אולי גם מספרו חבריו בני דורו. אמנם, הוא ספרו-תי יותר — לחיוב ולשלילה. הכמת-השיר של גורי הגיעה בספר זה ל-מיצוי שלם ולשכלול, קול המשורר מאופק, נשימתו, משך-דיבורו — מתונים. ההשוואה מעולם הציור תציע לומר, כי פחתו הצב-עים בלוחה, אך רבו הטונים, הגוונים וחצאי-הגוונים. הוא מרים משא כבד יותר במאמץ קטן יותר. שלא סתם-התעייפות כאן, תלמד מן העובדה החשובה, כי לא רק הצעקה הומכה אלא גם ההתייפחות נמחקה. הסנסיר-מנסליות נכבשה אף היא בטונים עדינים של כיבוש-הרחמים. אחידותו של הספר, שלימותו — פעמים נקנים הם במשהו חד-נוציות, אבל המשורר גובר על כך. לקורא הרגשה כי השירים נבחרו בהקפדה וסוגנו-שבעתיים — לעיניו מבחר משובח בכללותו ובפרטיו.

כאשר ריתמוס עצור זה, דיבור מאופק זה, כובשים בתוכם כוח אמיתי — גיתנים לנו היפים בשירי הספר, שירים כ„חנופה הנשיים“ (הנערים אינם יודעים את ה-זאות, / עופות ממושכים וחזקים.) „צילי-זת הנחר“, כאותו ששורתו הראשונה „כמו-זרכבות המטורפות לפנים, תרכבות המהי-ות“ — היו, בעבר, שוטפים מעטו של גורי בנהרי-נחלי חרוזים, עתה, ללא חרוזים כמי-נט, ללא קצב ניכר לעין — תופשים הם את המרובה, מרסנים כל כוח הקרנתו ב-יקמת-שיר היה אהת.

שבחו של הספר בריסונו, מחזור שירי אהבה כ„שנים עשר“ — מגלה פנים חד-שות באהבה, מגלה את הדרמטיות ואת ה-עוצמה שבחיי אני-את לא במסגרת הרומנ-טית-המקובלת של לקראת הפגישה, אלא בזו הפרובלמטית הרבה יותר של ל-אחר הפגישה. המחזור מתחיל בהישג, בסיון כביכול: „חתמי את שמך ב-בוהג, / וגם אני חותם בבוהגי / והנה העדים.“ — אבל בהמשכו מגלה הוא, במ-תיחות גוברת והולכת, מה עז המאבק ל-הוסיף ולהתמיד בפגישה, להוסיף ולחיות סנידה להוסיף ולהיות: „יש ארץ מות-לוחה ביני ובין לא-את“.

ב.

אין כל קושי לצטט מתוך „שושנת רו-חות“ שירים ומחזורי-שירים ובתים ושורות שתוכנם רצוף שירה. אך ספר זה בכללותו, בהיתפשו כיצירה אחת — מעורר בעיה ג-דולה שאולי בה חשיבותו הגדולה ביותר, כמסיבת-דעים שעברה היין, נאמר כי שמו של הספר צריך היה להיות „עצבות עשי-רים“, כאיפכא ל„שמחת עניים“ של אחר-יין, כשם שבאותה שמחת עניים היה המת-מדבר אל עולם החיים, כך כאן דומה עליך שהחי מדבר אל עולם המתים, רבים בספר השירים על זקנה, על אסיף החיים והאספס, השירים ומחזורי השירים בעלי המוטיבים של הגולה, השואה, ירחייהשלג והקרה ב-ארצות של שלהי-חורבן — אינם כתובים מחובב, אלא מליבו של הבא אליהם מן החוץ, אולי לחושיע ואולי רק להתבונן: זחי מארצות החיים בא לבקר בין המתים בארצות המוות, המשורר מעיד על עצמו כי „אני שומר חומות של עיר אשר גזועה לפני שנים“, נופו, אקלימיו, זכרונותיה, גם זהבתו — הכל בסימן ההצצה לאחור, ליתור, ההתפייסות, שיר קטן ונוגע ללב „שחיקת היס“ עשוי לשמש אנתולוגיה של-גירת גורי כראשיתה, עם אותם מוטיבים